

UTICAJ PROMENJENE STRUKTURE PRIVREDE U SRBIJI NA INDUSTRIJSKU PROIZVODNJU U PERIODU TRANZICIJE

Jovan Zubović¹

UVOD

Strukturne promene su pojava koja se iskazuje kao rezultat promena u privrednom i socijalnom ambijentu u određenoj zemlji. Od 2000. godine Srbija je ušla u dugačak period ekonomske tranzicije. Od tada su se dogodile značajne strukturne promene u privredi zemlje. Koristeći metod trosektorske podele privrede, u ovom radu je analizirano kakve promene u strukturi privrede Srbije su se dogodile i koliko je to praćeno rastom privrede mereno kroz porast BDP. Tokom perioda od 10 godina došlo je do ubrzanog prelaska privredne aktivnosti i zapošljavanja iz primarnog i sekundarnog sektora ka tercijarnom sektoru.

Tranzicija u Srbiji od početka ovog veka se uglavnom karakteriše sprovođenjem "prve generacije reformi". To uključuje privatizaciju malih razmera i restrukturiranje privrede, makroekonomsku stabilizaciju, liberalizaciju cena i spoljne trgovine, konsolidaciju i privatizaciju bankarskog sektora, kao i početak procesa pristupanja EU koje prate brojna regulatorna prilagođavanja. Osnovni ciljevi ekonomske politike bili su održavanje makroekonomske stabilizacije, uz postizanje natprosečne stope ekonomskog rasta.

Istraživanja koja su sprovedli neki autori o promenama u glavnim ekonomskim indikatorima tokom protekle decenije (npr. USAID (2010), Bošnjak (2011), pokazala su da je relativno visoka prosečna godišnja stopa privrednog rasta u periodu do 2008 bila dugoročno neodrživa. Takav rast je zasnovan na velikoj makroekonomskoj neravnoteži (internoj i eksternoj), kao i nerešenim strukturnim problemima.

U ovom poglavlju se analiziraju strukturne promene u Srbiji tokom perioda tranzicije iz planske na tržišnu ekonomiju, sa fokusom na period 2000-2012 primenom trosektorske podele privrede. Slično metodologiji koju je primenio Kauffmann (2005) računanje učešća sektora u BDP pokazuje rezultate koji jasno dokazuju tvrdnju da je Srbija na putu ka post-industrijskoj uslužnoj privredi. Cilj

¹ Ovaj rad je sastavni deo projekata 179001 i 179005 koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

istraživanja je da se pokaže da je u periodu tranzicije u Srbiji došlo do značajne promene u strukturi prerađivačke industrije i da je, uprkos činjenici da je Srbija mogla da se osloni na iskustva iz drugih zemalja u tranziciji, to rezultiralo slabijim napretkom u poređenju sa drugim zemljama.

U prvom delu se daje pregled literature koja se odnosi na strukturne promene i tranziciju. Sledeći odeljak posvećen je poređenju makroekonomskih podataka u zemljama u tranziciji. Dalje će se diskutovati o modelima industrijske proizvodnje u Srbiji u periodu od 1980-2012. Konačno se fokus usmerava na analizu po granama i određivanje efekata 12 godina tranzicije. Rad se završava zaključnim komentarima.

Metodologija istraživanja

Metodologija istraživanja u ovom poglavlju je zasnovana na teorijskim radovima brojnih autora. Iz tog razloga je na početku dat pregled literature koja se bavi istraživanjem iz oblasti restrukturiranja privrede kako bi se postavila teoretska osnova za analizu strukturnih promena i samim tim, koristeći deduktivni pristup otvorio put za dalje istraživanje. U drugom delu je primenom empirijskih podataka sprovedena uporedna analiza privrede Srbije sa drugim zemljama u tranziciji. Na kraju se analizom sekundarnih statističkih podataka srpske industrije, kao i disagregacijom na grane prerađivačke industrije istražuje kroz kakve promene se prošlo u periodu tranzicije.

PREGLED LITERATURE

Podelu ekonomskih aktivnosti poznatu kao trosektorska struktura privrede uveli su ekonomisti Fisher (1939) i Clark (1940) u prvoj polovini XX veka. Dodavanje sektora usluga u to vreme bio je rezultat promena u privredi najrazvijenijih zemalja, koja se polako transformisala iz pretežno poljoprivrednih i industrijskih aktivnosti u pravcu usluga. Takve promene se često nazivaju strukturne promene. Pored ovih istraživanja, takođe su i Kuznets (1966) i Chenery i Syrquin (1975) nastavili rad na ovoj temi i objasnili da se uporedo sa privrednim rastom, proizvodnja prenosi iz primarnog sektora (poljoprivreda, ribarstvo, šumarstvo, rudarstvo) na sekundarni (proizvodnja i građevinarstvo), a naknadno na tercijarni sektor (usluge). Ovu temu je dodatno opisao svojim ranim radovima Rostov (1960) što je dovelo do novih saznanja u ekonomskom razvoju.

Navedena literatura je uglavnom deskriptivna i pokušava da pruži opšti pregled procesa razvoja, sa naglaskom na višestranu prirodu strukturnih promena. Nasuprot tome, novija istraživanja teže da budu u većoj meri analitička, uz primenu posebno dizajniranih modela koji se fokusiraju na konkretne aspekte strukturnih promena. Tokom poslednjih nekoliko decenija krenulo se pravcem potvrđivanja postojanja

dvosmerne uzročno-posledične veze između ekonomskog rasta i strukturnih promena. Chenery i Syrquin (1975) su dodatno poboljšali modele razvoja u nekoliko svojih radova, uglavnom sa ciljem procene udela industrije u privredi i analize promene unutar tri sektora.

Privredni razvoj, istorijski gledano, u okviru koncepta agrarnog društva je zasnovan na intenzivnom učešću prirodnih faktora i rada. Tokom perioda takozvanog „industrijskog društva“ kako u proizvodnji tako i u trgovini, najvažniji faktor proizvodnje je postao realni i finansijski kapital (novac, industrijska oprema, energija). Zbog brzog tehnološkog razvoja krajem dvadesetog veka došlo je do promene u pravcu „post-industrijskog društva“, „informatičkog društva“ ili tzv. „bestežinske privrede“, u kojoj dominiraju nematerijalni faktori. Ključni faktor proizvodnje je postao skup nematerijalnih elemenata kao što su znanje, informacije i veštine koje imaju veći ekonomski uticaj i koji dobijaju veću tržišnu vrednost. Tehnološki razvoj je rezultirao postepenim gubitkom važnosti fizičkog rada, materijalne tehnologije, kao i prirodnih i finansijskih resursa. U društvu zasnovanom na znanju glavna komparativna prednost je postao čitav niz nematerijalnih činilaca kao što su informacije, znanje, veštine i kultura rada. Znanje i informacije nisu ograničene na sektor usluga. Moderna industrija i poljoprivreda sve više zavise od istraživanja i korišćenja informacija i znanja u definisanju svojih proizvoda, kao i robnih i finansijskih tržišta (Zubović, Domazet, Bradić-Martinović (2008)).

Prema bazi podataka Svetske banke u 2010. godini samo u 38 zemalja usluge su činile manje od 50 odsto BDP-a, u 43 zemalja je su bile u rasponu od 50-60%, dok je u 82 zemalja udeo uslužnog sektora bio je veći od 60 procenata BDP-a (World bank databank). Savremene privrede su uglavnom pomeraju ka tercijarnom sektoru. Uporedo sa takvim promenama, dolazi do promene na tržištu rada, gde se zahteva više obrazovanih ljudi koji bi mogli da podržavaju rast u izmenjenoj privrednoj strukturi.

Tokom devedesetih godina XX veka oblikovan je aktuelni koncept održivog razvoja koji je zasnovan na novoj teoriji rasta u kojoj se primenjuje znanje i kompleks naučnog i tehnološkog razvoja kao osnov rasta. Ključne determinante brzine rasta i razvoja nacionalne privrede postaju brzina inovacija i sposobnost da se stvori okruženje koje predstavlja teorijsku osnovu za nove patente i tehnologije, a ključna odrednica nacionalnog bogatstva postaje sposobnost da se generišu nove ideje, inovacije i znanje se može podvesti pod stvaranje i unapređenje ljudskog kapitala.

Strukturne promene su kompozitni i kompleksan fenomen. Očekivano je da takve promene donesu privredni rast kroz proces odgovarajućih promena u različitim aspektima društva. To uključuje promene u strukturi proizvodnje i zaposlenosti, privrednih društava i slično. Prema Landesman-u (2000) strukturne promene su promene u kompozitnoj strukturi proizvodnje, zaposlenosti , izvozu, itd. One se mogu pojaviti kao rezultat različitih vrsta šokova koje uključuju

prirodne nepogode, ratove, revolucije ili velike tehnološke prodore. Strukturne promene su kompleksan, izprepleten fenomen, ne samo zbog toga što ekonomski rast dovodi do dodatnih promena u različitim aspektima privrede, kao što su struktura proizvodnje i zaposlenosti, organizacija industrije, finansijski sistem, prihodi i distribucija bogatstva, demografija, političke institucije, pa čak i sistem vrednosti u društvu, već i zbog toga što ove promene zauzvrat utiču na proces rasta.

Proces tranzicije koji je povezan sa promenom u strukturi privreda zemalja bivšeg istočnog bloka je jedan od važnih faktora koji su doveli do sveobuhvatne strukturne promene. Kao što je već rečeno, ekonomski razvoj dovodi do pomeranja velikog broja zaposlenih ka sektoru usluga. Brzina strukturnih promena izazvana tranzicijom je povećala značaj ljudskog kapitala.

Prema Ngai et al (2007) privredni rast se odvija u nepravilnim fazama u različitim sektorima privrede, sa ciljem da se promeni stopa rasta ukupne faktorske produktivnosti sektora. Strukturne promene između ostalog uključuju i promene učešća zaposlenih po sektorima. Stoga je u dugom roku neophodno koordinisati takve promene sa promenama u obrazovnom sistemu.

Sve bivše socijalističke zemlje u Evropi, uključujući Srbiju, su u svojoj tranziciji ka tržišnoj ekonomiji bile izložene značajnim strukturnim promenama koje se dešavaju još danas. Postoje brojna istraživanja o ranim efektima strukturnih promena u tim zemljama ((Berg 1994, Hansson 1995, Jackson 1997, Repkine & Jackson 1997). Dostupnost vremenskih serija u trajanju od preko 20 godina, koje uključuju vreme od početka tranzicije devedesetih godina omogućava da se sprovede analiza efekata na sistematičniji i formalan način.

POKAZATELJI STRUKTURE PRIVREDE I EFEKATA TRANZICIJE

Sadašnja privreda Srbije se zasniva na nepovoljnoj privrednoj strukturi, uz oskudne prirodne i finansijske resurse, tehnologiju i ljudski kapital (USAID, 2010). Deo problema potiče od relativno slabe prirodne, tehnološke i finansijske osnove. Republika Srbija sa svojih oko 7,5 miliona stanovnika i bruto domaći proizvod od nešto više od 30 milijardi evra nije zemlja sa značajnim tržištem i privrednim potencijalima, kako na svetskom tako ni na evropskom nivou.

Nakon drugog svetskog rata u Srbiji je došlo do promene strukture iz dominantno primarnog sektora u smeru ka sekundarnom sektoru. U periodu od 1953. do 1988. godine industrijska proizvodnja u Srbiji je rasla po prosečnoj stopi od 8,3 odsto. Najveći rast industrijske proizvodnje bio je od 1953. do 1965. godine kada je prosečna stopa rasta bila 13 odsto (Drobnjak, 2013). Nakon toga je u periodu sankcija i ratova 90-ih došlo do velikog pada industrijske proizvodnje. Osim smanjenja učešća industrijske proizvodnje došlo je i do promene strukture zaposlenih po sektorima. Na kraju je u periodu tranzicije dodatno smanjen broj radnika zaposlenih u industriji, tako da se broj industrijskih radnika od jednog

miliona, koliko ih je bilo zaposleno 1989. godine, smanjio na oko 300 hiljada u 2013. godini. Nasledeni strukturni problemi iz prošlosti i prebrza liberalizacija tržišta, kao i oštre realne apresijacije domaće valute, su među razlozima za spor, ili nikakav oporavak industrijske proizvodnje i njenu stagnaciju u prvoj deceniji novog milenijuma.

Ako se upoređi napredak u tranziciji na osnovu parametara utvrđenih u Izveštaju o tranziciji EBRD (2012), Srbija bi bez sumnje dobila negativnu ocenu. Srbija je završila 2012. godinu na dnu lestvice uporedivih evropskih zemalja, samo jedan iznad najgore rangirane Belorusija. Poredeći po pojedinačnim komponentama (tabela 1), možemo konstatovati da je Srbija podbacila u tzv. drugoj fazi tranzicije, koja obuhvata strukturne reforme i politiku konkurentnosti.

Tabela 1. Vrednosti tranzicionih indikatora u izabranim zemljama Evrope u 2012.

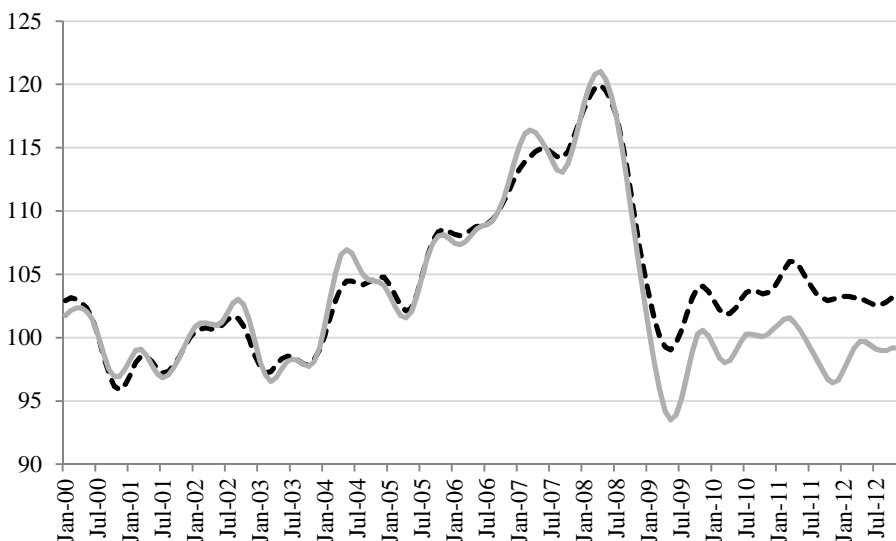
	Kompanije			Tržište i trgovina		
	Prizvati- zacije velikih razmera	privatizacije malih reazmera	Restruk- turiranje	Liberaliza- cija cena	trgovina i devitni kurs	politika konkuren- cije
Alb	4-	4	2+	4+	4+	2+
Blr	2-	2+	2-	3	2+	2
B&H	3	3	2	4	4	2+
Bul	4	4	3-	4+	4+	3
Cro	3+	4+	3+	4	4+	3
Est	4	4+	4-	4+	4+	4-
Mac	3+	4	3-	4+	4+	3-
Hun	4	4+	4-	4+	4+	4-
Let	4-	4+	3+	4+	4+	4-
Lat	4	4+	3	4+	4+	4-
Mol	3	4	2	4	4+	2+
MN	3+	4-	2+	4	4+	2
Pol	4-	4+	4-	4+	4+	4-
Rom	4-	4-	3-	4+	4+	3+
Rus	3	4	2+	4	4	3-
Srb	3-	4-	2+	4	4	2+
Svk	4	4+	4-	4+	4+	4-
Slo	3	4+	3	4	4+	3-
Ukr	3	4	2+	4	4	2+

Napomena: Indikatori se kreću u rasponu of 1 za centralno planiranu privredu do 4+ za otvorenu tržišnu privredu

Izvor: EBRD (2012).

Kao što se može videti na slici 1 obim industrijske proizvodnje krajem 2012. godine je ostao praktično na istom nivou kao što je bio na početku tranzicije u 2000. godini. Stope rasta industrijske proizvodnje karakteriše izrazita nestabilnost i visoka volatilitnost. Prema zvaničnoj statistici, prosečna godišnja stopa rasta industrije u periodu 2001-2012. iznosila je svega 0,4% (slika 1) i to je bilo značajno ispod prosečne stope rasta celokupne privrede od 3,4%, dok je prerađivačka industrija zabeležila još lošije rezultate. S obzirom na činjenicu da je industrijski rast bio sporiji od rasta ukupnog bruto domaćeg proizvoda, uključujući pre svega sektor usluga, deindustrijalizacija je proces koji je jačao u posmatranom periodu. Ovo je stvorilo brojne neravnoteže i sistemske poremećaje u privredi zemlje.

Slika 1. Dinamika industrijske proizvodnje i prerađivačke industrije nakon 2000. godine (Indeks fizičkog obima, 2000=100)

Izvor: RZS (2013), sopstvene računice

Prateći statističke pokazatelje obima BDP u Srbiji kao i analizom kretanja u strukturi zaposlenosti po sektorima delatnosti moguće je dobiti pokazatelje produktivnosti u pojedinim sektorima ekonomske aktivnosti, kao što je prikazano u tabelama 2 i 3. Tabela 2 pokazuje promenu strukture BDV u Srbiji po privrednim sektorima.

Tabela 2. Struktura BDV (% učešće, u stalnim cenama iz 2002)

NACE rev 2, sector	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>Primarni</i>	15.7%	14.8%	13.7%	14.9%	13.5%	12.7%	11.1%	11.4%	11.9%	11.6%
<i>Sekundarni</i>	27.0%	27.9%	27.6%	27.1%	26.4%	26.1%	26.1%	25.2%	22.4%	22.0%
B	1.8%	1.7%	1.8%	1.7%	1.7%	1.7%	1.6%	1.6%	1.5%	1.6%
C	18.3%	18.5%	17.5%	17.3%	16.5%	16.5%	16.3%	15.7%	13.6%	13.7%
D	3.0%	2.8%	2.9%	2.6%	2.7%	2.6%	2.6%	2.5%	2.6%	2.4%
E	1.3%	1.2%	1.3%	1.0%	0.9%	0.8%	0.8%	0.7%	0.8%	0.8%
F	2.7%	3.6%	4.1%	4.5%	4.6%	4.6%	4.8%	4.8%	4.0%	3.6%
<i>Tercijarni</i>	57.3%	57.3%	58.8%	58.0%	60.2%	61.1%	62.8%	63.3%	65.7%	66.4%
G	7.2%	8.1%	8.7%	9.5%	10.9%	11.4%	12.6%	12.9%	12.0%	11.9%
H	4.7%	4.7%	4.6%	4.5%	4.8%	4.9%	4.8%	4.5%	4.1%	4.4%
I	1.1%	1.1%	1.1%	1.0%	0.9%	0.8%	0.9%	0.8%	0.8%	0.7%
J	4.5%	4.5%	5.3%	5.8%	7.1%	8.9%	10.4%	11.3%	12.9%	13.5%
K	4.1%	3.8%	3.7%	3.7%	4.0%	4.5%	4.6%	4.9%	5.3%	5.6%
L	13.7%	13.5%	13.7%	12.9%	12.7%	12.2%	11.8%	11.6%	12.1%	12.2%
M	2.0%	2.0%	1.8%	1.8%	1.8%	1.7%	1.7%	1.8%	2.0%	2.0%
N	1.0%	0.9%	1.1%	1.1%	1.1%	1.1%	1.1%	1.2%	1.4%	1.4%
O	7.4%	7.4%	7.6%	7.3%	6.9%	6.4%	6.0%	5.8%	6.1%	5.8%
P	3.9%	3.8%	3.8%	3.5%	3.3%	3.1%	2.9%	2.7%	2.8%	2.7%
Q	5.7%	5.6%	5.6%	5.2%	4.9%	4.5%	4.3%	4.2%	4.4%	4.3%
R	1.0%	0.9%	0.8%	0.8%	0.8%	0.8%	0.8%	0.8%	0.9%	0.9%
S	0.9%	0.8%	0.8%	0.8%	0.7%	0.8%	0.7%	0.7%	0.8%	0.7%
T	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%

Izvor: Online baza podataka RZS

Tabela 1 pokazuje da je srpska privreda doživela značajne promene u strukturi u posmatranom periodu 2001-2010. Ove promene jesu u skladu sa Lisabonskom strategijom (Kok 2004) da "Evropska unija do 2010 treba da postane najkonkurentnija i najdinamičnija ekonomija zasnovana na znanju u svetu sposobna za održivi ekonomski rast sa više radnih mesta i bolje plaćenih radnih mesta", koja je prihvaćena u Srbiji sa ciljem da postane članica EU. Ipak, promena strukture nije nastala kao rezultat značajnog porasta obima uslužnog sektora, već je pre svega bila rezultat stagnacije sekundarnog sektora, kao i značajnog pada obima primarnog sektora. Udeo poljoprivrednog sektora u kreiranju dodate vrednosti je pao sa početnih 15,7% na 11,6% u 2010. Uz to je došlo do pada učešća sekundarnog sektora sa 27,0% na 22,0%. Učešće tercijarnog sektora, s druge

strane, značajno je porastao sa 57,3% u 2002. na 66,4% u 2010. Najveći udeo u povećanju su imale tri grane i to maloprodaja, transport, skladištenje i komunikacije i finansijsko posredovanje, koji ne mogu biti generatori održivog rasta.

Slični trendovi strukturnih promena su приметni i kod radne snage u Srbiji. Tabela 2 pokazuje promene u zaposlenosti po privrednim sektorima i granama.

Tabela 3. Struktura zaposlenosti po sektorima i granama privrede

NACE rev 2, sector	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
<i>Primarni</i>	4,5%	4,4%	4,3%	4,1%	3,8%	3,6%	3,4%	3,0%	2,9%	2,8%
<i>Sekundarni</i>	45,9%	44,5%	43,4%	41,5%	40,6%	39,7%	38,3%	37,0%	35,4%	33,9%
B	2,1%	2,0%	2,0%	2,0%	2,0%	1,9%	1,6%	1,6%	1,6%	1,7%
C	34,5%	33,1%	31,9%	29,9%	29,0%	27,8%	26,6%	25,2%	23,6%	22,3%
D	1,9%	1,9%	1,9%	1,9%	1,8%	1,8%	1,9%	2,0%	2,0%	2,1%
E	1,8%	1,7%	1,9%	1,9%	2,0%	2,1%	2,2%	2,2%	2,3%	2,4%
F	5,7%	5,7%	5,7%	5,8%	5,9%	6,0%	6,0%	6,0%	5,9%	5,5%
<i>Tercijarni</i>	49,6%	51,1%	52,4%	54,5%	55,5%	56,7%	58,2%	59,9%	61,7%	63,4%
G	11,3%	11,9%	12,3%	13,0%	13,1%	13,3%	13,5%	13,8%	13,7%	13,8%
H	6,7%	6,7%	6,4%	6,5%	6,5%	6,4%	6,5%	6,5%	6,5%	6,6%
I	2,2%	2,1%	1,9%	1,8%	1,7%	1,7%	1,7%	1,7%	1,6%	1,5%
J	2,0%	2,0%	2,3%	2,4%	2,5%	2,5%	2,5%	2,6%	2,6%	2,7%
K	2,3%	2,2%	2,2%	2,2%	2,2%	2,5%	2,4%	2,5%	2,8%	2,9%
L	0,0%	0,0%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%	0,2%
M	2,4%	2,4%	2,4%	2,5%	2,7%	2,9%	3,1%	3,4%	3,6%	3,8%
N	0,8%	0,9%	1,0%	1,1%	1,4%	1,5%	1,6%	1,8%	2,1%	2,3%
O	3,6%	3,9%	4,2%	4,5%	4,6%	4,7%	4,8%	4,9%	5,1%	5,2%
P	6,8%	7,6%	7,9%	8,3%	8,4%	8,5%	9,0%	9,3%	9,7%	10,1%
Q	9,8%	9,6%	9,9%	10,2%	10,6%	10,5%	10,7%	11,0%	11,4%	11,8%
R	1,0%	1,0%	1,0%	1,1%	1,2%	1,2%	1,3%	1,4%	1,5%	1,6%
S	0,8%	0,8%	0,7%	0,8%	0,8%	0,9%	0,9%	1,0%	1,0%	1,0%
T	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%

Izvor: Online baza podataka RZS

Ovde se mora napomenuti da se podaci u tabeli 3 odnose samo na osobe zaposlene kod pravnih lica, koja obuhvataju oko 70% ukupnog broja zaposlenih u Srbiji. Uprkos nekim varijacijama, očigledno je da postoji sličan trend kao i kod

kreiranje BDV. Postoji konstantan pad učešća zaposlenosti u primarnom i sekundarnom sektoru, dok udeo tercijarnog sektora stalno raste. U prerađivačkoj industriji je smanjen broj zaposlenih sa 34.5% na 22.3%.

U tabeli 4 su indeksi fizičkog obima proizvodnje predstavljeni u različitim granama industrije, prema klasifikaciji NACE Rev.2. Evidentno je da u odnosu na početnu godinu tranzicije postoje samo tri grane prerađivačke industrije koje danas imaju značajno veći rezultat. Preciznijom analizom, posmatrajući trend proizvodnje nad dužem periodu može se zaključiti da dve od tri grane koje zadovoljavaju ovaj kriterijum imaju samo neznatno veću aktivnost u odnosu na period pre 1999, dok je duvanska industrija opala na nivo od pre tri decenije.

Tekstilna industrija je pretrpela najveći kolaps. Pad je konstantan, tako da se ova grana industrije danas svodi na jednu desetinu nivoa iz 1980. S druge strane, uprkos nivou proizvodnje koji je za oko 46% veći nego u 2001. godini, zbog jakih kontrakcija tokom 90-ih elektroindustrija danas ostvaruje proizvodnju koja je, mereno fizičkim obimom, oko 4,5 puta manja nego u 1980. Ekonomska kriza nakon 2008 je poništila blagi oporavak u proizvodnji nameštaja i motornih vozila, koji je bio prisutan nekoliko godina nakon početka tranzicije. Nivo proizvodnje u ove dve grane je oko 60 % niži nego 1980.

Tabela 4. Indeks industrijske proizvodnje po granama u prerađivačkoj industriji Srbije 1980-2012 (2001=100)

Grana	1980	1989	1998	2007	2012
Ukupno	193	267	121	115,0	103,4
Prehrambena industrija	118	129	107	127,1	117,7
Proizvodnja duvanskih proizvoda	124	107	98	138,2	124,5
Proizvodnja tekstila	195	216	107	42,6	23,5
Proizvodnja uglja i rafiniranih derivata nafte	128	151	125	152,5	107,5
Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	68	112	152	248,1	174,9
Proizvodnja gume i plastike	42	50	107	127,0	120,8
Proizvodnja nemetalnih minerala	131	152	106	94,7	70,4
Proizvodnja baznih metala	112	125	173	229,4	105,0
Proizvodnja metalnih proizvoda osim mašina	285	283	125	127,5	150,1
Proizvodnja električnih mašina i opreme	683	871	130	132,8	146,9
Proizvodnja ostalih mašina i opreme	136	161	126	65,5	57,8
Proizvodnja motornih vozila i prikolica	255	361	126	142,6	100,2
Proizvodnja nameštaja	220	225	100	141,4	83,8

Izvor: RZS (2013)

Možemo primetiti da rast koji se pojavio u pojedinim granama je neočekivano skroman. Promene u strukturi industrijske proizvodnje se mogu pratiti kroz

ponderisane koeficijente, koji predstavljaju približan iznos dodate vrednosti odnosno učešća svake grane u ukupnoj dodatnoj vrednosti industrijske proizvodnje (tabela 5). Na taj način je eliminisan efekat nejednake pokrivenosti proizvodnje u pojedinim granama.

Tabela 5 – Promena u strukturi prerađivačke industrije, 2002-2013 (promena u ukupnom učešću, u procentnim poenima)

Grane sa najbržim rastom		Grane sa najvećim padom	
Proizvodnja metalnih proizvoda osim mašina	3,70	Proizvodnja osnovnih metala	-2,02
Proizvodnja gume i plastike	1,65	Proizvodnja tekstila	-1,47
Proizvodnja uglja i rafiniranih derivata nafte	0,94	Proizvodnja nemetalnih minerala	-1,34
Proizvodnja celuloze, papira i pairnih proizvoda	0,62	Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda	-1,18
Prerada drveta i drvenih proizvoda osim nameštaja	0,62	Izdavaštvo, štampa i reprodukcija	-1,11
Proizvodnja motornih vozila i prikolica	0,43	Ostalo*	-0,92

Izvor: RZS (2013); Autorove kalkulacije

Napomena: *elektronska, mašinska industrija i ostale proizvodne aktivnosti

ZAKLJUČCI

Srbija je prošla kroz oštre ekonomske strukturne promene od početka tranzicije . Takve promena nije pratila i odgovarajuća promenu u strategiji razvoja. Nije bilo značajnijih promena u industrijskim granama koje u drugim zemljama doprinose u najvećoj meri povećanju BDP-a kao što su hi-tech industrije. U tom periodu , u poređenju sa drugim zemljama udeo realnog sektora je stagnirao, što je dovelo do sporijeg konvergencije ka proseku EU proseka.

Detaljna analiza ponderisanih koeficijenata u okviru prerađivačke industrije je dovela do zaključka da je struktura znatno promenjena od 2000. S druge strane, grane koje su pre tranzicije bile uzor su u veoma teškom položaju.

Konačno, može se reći da je potvrđena hipoteza da strukturne promene u Srbiji koje su se ostvarile tokom tranzicije nisu rezultirale sa dovoljnim rastom privrede koji bi mogao da održiv napredak u odnosu na druge tranzicione zemlje i proseku EU.

Literatura

1. Berg, A. (1994). "Does Macroeconomic Reforms Cause Structural Adjustment? Lessons from Poland". *Journal of Comparative Economics*. 18, 376-409.
2. Bošnjak, M. (2011) *Rezultati i izazovi ekonomskih reformi u Srbiji u tranzicionom periodu 2001-2008. godine*, Belgrade, Ministry of Finance, pg. 56;
3. Chenery, H. B., and M. Syrquin (1975) *Patterns of Development, 1957–1970*. Oxford University Press, London.
4. Clark, C (1940) *The Conditions of Economic Progress*. McMillan & Co.s London
5. Drbonjak J (2013) Nova reindustrijalizacija, dostupno na <http://www.ekonomskisavetdss.com/2013/09/jovo-r-drobnjak-reindustrijalizacija-realnost-ili-rec-koja-samo-lepo-zvuci/>
6. EBRD (2012) Transition Report 2012 - *Integration across borders*, EBRD
7. Fisher, A.G.B. (1939) *Primary, Secondary and Tertiary Production*, *Economic Record* 15, 24–38.
8. Government of Republic of Serbia (2008) *Strategija održivog razvoja Republike Srbije*, finalni nacrt, available on <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/cyr/strategije.php>
9. Government of Republic of Serbia (2011) *Strategy and policy of industrial development of Serbia 2011-2020*
10. Hansson, A H. (1995) "Macroeconomic Stabilization in the Baltic States ", Stockholm Institute of East European Economies, working paper No. 108, Stockholm
11. Jackson Marvin (1997). "Restructuring or Structural Change in Industry of Transition Countries: a Review of Issues" , LICOS Centre for Transition Economics Katholieke Universiteit Leuven, Discussion Paper 63
12. Kauffmann A (2005) *Structural Change during Transition: Is Russia Becoming a Service Economy?*," Volkswirtschaftliche Diskussionsbeiträge 80, Universität Potsdam, Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät.
13. Kok W (2004) *Facing The Challenge. The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group*, November, Office for Official Publications of the European Communities, dostupno na http://ec.europa.eu/growthandjobs/pdf/kok_report_en.pdf
14. Kuznets, S (1966) *Modern Economic Growth*, Yale University Press, New Haven, CT.
15. Landesmann M (2000) *Structural Change in the Transition Economies, 1989 to 1999*, WIIW working paper, Wien

16. Ngai, L. Rachel and Pissarides, Christopher (2007) *Structural change in a multi-sector model of growth. American economic review*, 97 (1). pp. 429-443. ISSN 0002-8282
17. Repkine, A and Jackson, M (1997). A Comparison of Structural Changes among the Branches of Industry in Seven Transition countries”, LICOS Centre for Transition Economics Katholieke Universiteit Leuven, Discussion Paper 64.
18. Rostow, W.W (1960) *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, London, Cambridge, University Press
19. Zubović J, Domazet I, Bradić-Martinović A (2008) *Foreign investments to developing countries' food industry : does it improve competitiveness, trade and R&D*, in “State, Possibilities and Perspectives of Rural Development on Area of Huge Open-pit Minings”, Institut for agricultural economics, Belgrade
20. USAID (2010) *Postkrizni model privrednog rasta i razvoja Srbije 2011-2020*, Economics Institute, Faculty of Economics, USAID, Belgrade, pg. 370;
21. World bank databank, available on <http://data.worldbank.org/indicator/NV.SRV.TETC.ZS>

THE IMPACT OF THE SERBIAN ECONOMY CHANGED STRUCTURE ON THE INDUSTRIAL PRODUCTION IN THE TRANSITION PERIOD

Jovan Zubović²

² Ovaj rad je sastavni deo projekata 179001 i 179005 koje finansira ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS. This paper is a part of the projects 179001 and 179005 funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.